

METE TUNÇAY • Türkiye Sol Tarihine Notlar

İletişim Yayınları 2498 • Araştırma-İnceleme Dizisi 411

ISBN-13: 978-975-05-2216-1

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Tramvay işçileri

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm - Emre Bayın

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

METE TUNÇAY

Türkiye Sol Tarihine Notlar

Tarih ve Toplum Yazıları

METE TUNÇAY 1936'da İstanbul'da doğdu. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okudu. Aynı kurumda 1961'de siyasal bilimler doktoru, 1966'da siyasal teoriler doçenti oldu. 1961'de Rockefeller bursuyla Londra İktisat ve Siyasal Bilimler Okulu'nda incelemeler yaptı. 1972-1973 yıllarında bir yıl süreyle DISK'te araştırma uzmanlığı görevini yürüttü. 1979'da SSCB Bilimler Akademisi konuğu olarak Sovyetler Birliği'nde, 1979-1980'de Fulbright bursuyla ABD'deki Stanford Üniversitesi Hoover Kurumu'nda araştırmalar yaptı. 1987-1988'de Hür Berlin Üniversitesi Carl von Ossietzky profesörü oldu. 1984'te *Tarih ve Toplum* (İletişim Yayınları) dergisini yayımlamaya başladı. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın kuruluşunda yer aldı ve aynı kurumun yayımladığı *Toplumsal Tarih* dergisinin yöneticiliğini yaptı. Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün kurucu başkanı olan ve aynı bölümde çalışmalarına devam eden profesör Mete Tunçay'ın pek çok çevirisi bulunmaktadır. Yayımlanmış eserleri: *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* (AÜ, SBF Yayınları, 1967; İletişim Yayınları, 2009), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi I-II-III* (AÜ SBF Yayınları, 1969; Bilgi Üniversitesi Yayınları 2006), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi I-II* (derleme, Bilgi Yayınevi 1976), *TC'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931* (Yurt Yayınları, 1981), *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (Belge Yayınları, 1982), *Bilineceği Bilmek* (Alan Yayınları, 1983), *1923 Amele Birliği* (BDS Yayınları 1989), *Türkiye'de Sol Akımlar II, 1925-1936* (BDS Yayınları, 1991; İletişim Yayınları, 2009), *Cihat ve Tehcir: 1915-1916 Yazıları* (Afa Yayınları, 1991), *Eleştirel Tarih Yazıları* (Liberte Yayınları, 2006), *Beynelmilel İşçiler İttihadı* (Erden Akbulut ile birlikte, TÜSTAV Yayınları 2009, İletişim Yayınları 2016), *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)* (Erden Akbulut ile birlikte, TÜSTAV Yayınları 2007, İletişim Yayınları, 2016).

İÇİNDEKİLER

Sunuş · KEREM ÜNÜVAR	9
Önsöz · METE TUNÇAY	13
Ali Namık'ın 1908'deki Bir Yazısı: "Türkiye'de Sosyalizm"	15
<i>Amele Gazetesi</i> (1909) ve "İki Mübareze"	21
İttihatçıların 1917'de Kurdukları Yapay Sosyalist Parti	29
"Mevlevîzade" Mustafa Suphi'nin 1914 Yazında Kırım'dan Bakû'ya Gidişi ve Güzün Rusya İçlerine Sürülüşü	31
Mustafa Suphi Kazan'da (1918): Bir "Kurtulmuş Fotoğraf"	41
Türk Komünist-Bolşevik Parti: "Şûrâlar Hükûmeti ve Onun Dostları ve Düşmanları" (1919'dan Bir Bildiri)	45
İttihatçılar ve Bolşevik Örgütü (İstanbul, 15 Nisan 1919)	55
"Mesâî" ve Atatürk	57
Bolşevikler ve İttihatçılar	59

Meb'us Namzedimiz Ethem Nejat Bey Eskişehir'de Ne Yaptı?.....	63
Anadolu Sosyalistleri Arasında İki Polemik.....	69
TKP'nin 1920 Güzünde Rusya'da Yaşayan Türk Esirleriyle Türkiye Teb'asına Seslenişi.....	75
1920'de Çıkmış Bir Türk Menşevik Gazetesi: <i>Yeni Dünya</i> (Tiflis).....	79
Türkçe Basın Tarihindeki Solcu "Yeni Dünya"lar.....	87
<i>Yeni Dünya</i> 'nın Yeni Serisinde Şevket Süreyya Aydemir'in Bir Yazısı 1921 [1922].....	91
<i>Vazife</i> ve Memduh Cevdet.....	99
1919-1920 Yıllarının Alman Sol Basınında Türkiye Konuları.....	103
Alman Sol Basınında Türkiye (1919-1921).....	111
Alman Sol Basınında ve Dışişleri Belgelerinde Türkiye Konuları.....	131
Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi (1920).....	141
İstanbul Katolik İşçiler Cemiyeti.....	147
Resmî TKF'nin Bir Komintern Gazetesinde Yayımlanan Türk Kurtuluş Savaşı'yla İlgili Görüşü.....	149
İstanbul'daki Bolşevik Etkinlikleri Hakkında ABD Yüksek Komiserliği'nin Washington'daki Dışişleri Bakanlığı'na Gönderdiği Dört Yazı.....	153
1 Mayıs Bildirisi (1922).....	159
Ankara Demiryolcularının 1 Ekim 1922 Tarihli Bir Bildirisi.....	163
Gizli Parti Kâtib-i Umumîsi Vedat Nedim'in Takma-Adla Yazdığı Bir Makale.....	167
Bir Sendikacı Risalesi: 1927.....	171
Vlahov Efendi'nin <i>Balkan Federasyonu</i> Dergisi ve Dr. Şefik Hüsnü.....	183
"Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz!" <i>Kıvılcım</i> (1928).....	193

Yeraltı Basınına Bir Örnek (1929).....	197
Troçki ve Türkiye.....	205
Alman Komünist Partisi Sol Muhalefetine Organı <i>Die Fahne des Kommunismus</i> 'ta "Türkiye'deki Durum" (Temmuz 1929).....	209
<i>Die Fahne des Kommunismus</i> 'ta "Türk Yoldaşların Mektubu" (Eylül 1929).....	217
Komintern'in "Emperyalizme ve Sömürgeci Zulme Karşı Birlik" Adlı Yan Kuruluşu ve Dr. Şefik Hüsnü Değmer.....	221
TKP Gözüyle CHP (1936).....	225
Donald Quataert Anlatıyor (Eylül 1986).....	271
İşçi Hareketi Tarihçileri Uluslararası Konferansı Linz Notları.....	277
Hollanda'da Türkiye Sol Tarihi.....	283

Sunuş

Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi hareketlerinin ortaya çıkması ve sosyalist düşüncenin şekillenmesi, 1960'lara kadar imparatorluk sonrası dönemin tarihi içinde özellikle incele-nip değerdendirilmemiştir. Soldan dönemlerin birer fesat yu-vası ve fesad tarihi olarak anlattıkları ise tarihyazımı açısın-dan ancak kısmi bilgiler sunmaktadır. Bugün dahi Osman-lı'dan Cumhuriyet'e uzanan dönemde sol hareketlerin ve sol siyasal düşüncenin tam bir tarihi hikâyesine ulaşmış oldu-ğumuzu iddia edemeyiz. Eldeki genel bilgileri ve bu bilgiler üzerinden yapılan analizleri değıştiren mahiyette olma-sa bile “tam ve ayrıntılı bir tarih”, sol hareketin kendi dünü ve geleceğini daha serinkanlı bir bağ ile biraraya getirmesine yardımcı olabilirdi. Ayrıca bu “tam ve ayrıntılı tarih” sol si-yasal hareketlerin etkili olma biçimlerini ve siyasal manevra kabiliyetlerini doğrudan etkileyen tarihsel örnekleri de daha yakından tanıma imkânı, hatta bu kabiliyetlerini geliştirme fırsatı da sunabilirdi. Bu konudaki eksiklerin pek çok nede-ni sayılabilir. Arşivlerden örgütlere, cezalandırma ve yasak-lamalardan, sürgünlere, örgütler içinde ve arasındaki çeke-

mezlik ve çatışmalara kadar makro ve mikro nedenlerin sıralandığı bir çok noktaya atıf yapabiliriz. Bunların epey bir kısmında haklılık payı da keşfedebiliriz. Ancak nedenleri ne kadar sayıp uzatsak da sorun ortadan kalkmaz ve “gri bölgeler”in sayısını azaltmak ancak uzun yıllara yayılan, birbirleriyle diyalog kurabilen çalışmalarla mümkün olabilir.

1908’den 1936’ya kadarki dönemi ele alan ve bu alanda yapılmış en kapsamlı, tek ve hâlâ en önemli çalışma olan Mete Tunçay’ın *Türkiye’de Sol Akımlar*’ı ilk yayımlandığı tarihten bugüne, her baskıda çeşitli eklerle yukarıda bahsettığımız “gri bölgeleri” mümkün olduğunca netleştirmeye adanmış bir çabayı yansıtır. *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (1982), *Türkiye’de Sol Akımlar*’ın 1978’de yapılan baskısına girmemiş araştırma sonuçları ve bulguların tasniflenip, okura ulaştırılması amacını taşımıştır. Bu arada *Tarih ve Toplum*’un yayımlanmaya başlamasıyla derginin yayın yönetmeni olarak Tunçay’ın sola dair araştırmaları ve yayınları da biraz daha kompakt bir biçim alır; bulunan arşiv belgeleri, anı ya da notlar, çevrimyazılarıyla birlikte okura sunulur. *Türkiye’de Sol Akımlar* metnine göndermelerle, hangi noktada yayımlanan notun önemli olduğu belirtilir, daha evvel yapılmış değerlendirmeleri değiştirip değiştirmediği izah edilir. Bir anlamda Tunçay’ın devam eden araştırmalarıyla kitap arasındaki diyalog da sürüp devam eder. *Türkiye’de Sol Akımlar*’ın 1991 ve 2009 baskılarında, *Tarih ve Toplum*’da yayımlanan notlar metne dahil edilmiş, metin içinde de bu notlara işaret edilmiştir. *Türkiye Sol Tarihine Notlar: Tarih ve Toplum Yazıları*, biraraya getirilen işte bu notlardan oluşmaktadır; ayrı bir bütünselliği olduğu düşünülerek, dergideki yayımlanmış sırasına göre değil tarihsel akışa uygun olacak şekilde sıralanmış ve yayına hazırlanmıştır.¹

---

1 Yazarın *Toplumsal Tarih*’te yayımlanan konuyla ilgili notları da ayrı bir kitap olarak yayımlanacaktır.

Metin hakkında verdiğimiz bu bilgiler dışında özellikle vurgulanması gereken başka bazı hususlar daha var. *Türkiye’de Sol Akımlar*, ilk defa Türkiye’de ve dünyada sol hareketin parıltısının gözalıcı olduğu bir dönemde yayımlandı. Türkiye’de kendi parıltısının ve cazibesinin solun kendi kendini büyülemesine de izin verdiği bir dönemde, solun kökenlerine dair duygusallaşma eğilimi göstermeyen bir tonla, uluslararası tarihyazımı kriterlerini taşıyarak hazırlanmıştı. İlk yayımlandığında 1908-1925 dönemini kapsarken yıllar içerisinde 1925-1936 dönemini de kapsayacak şekilde genişletildi; II. Meşrutiyet döneminde kurulan işçi örgütlerinin, yayımlanan gazetelerin, bildirilerin, öne sürülen görüşlerin, yapılan tartışmaların bir ölçüde envanteri ilk defa derli toplu bir biçimde ortaya konuyordu. Gizli olması nedeniyle üzerinde zaten bir hava ve hâle taşıyan TKP’nin, Osmanlı sosyalizminden neleri ilham alabileceği de, neyi ve niye alamadığı da *Türkiye’de Sol Akımlar*’ın içinde mevcuttu.² Komintern arşivlerinin açık olmadığı bir dönemde araştırmacının ulaşabildiği tüm kaynakları kullanarak Sovyetler Birliği ile ilişkilerin, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sırasında ve sonrasında TKP’nin yapabildikleri, yapamadıkları ve yapmadıklarının, uluslararası komünist hareket içindeki tıkanmanın Türkiye özelinde anlatılmış en önemli tarihsel analizini de ihtiva eder kitap. Bu nedenle notlar, belgeler, bu alanda yapılmış çalışmalarla girilen diyaloglar hatta bazı araştırmacıların makalelerinin ek olarak metinde yer alması gibi özellikleriyle, akademik dünyada görmediğimiz bir tartışma çevresi ve zenginliğini kendi metin sınırları içine çekerek, konu hakkındaki tüm gelişmeleri, ekleri, katkıları okurun da gözünün önüne serer. Belki de bu nedenle

---

2 Komintern arşivlerinin açılması ve araştırmalara etkisi konusunda bkz. Erden Akbulut, “Türkiye’de Sol Akımlar - Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler”, *Toplumsal Tarih*, 271, Temmuz 2016, s. 50-56.

yazarının da kitabın yayımlanması sonrasında metinle ilişkisini devam ettirmesi, sadece eksiklerin ya da yeni edinilen bilgilerin işlenmesinden fazlasına işaret eder. Normalde daha fazla sayıda akademisyenin, bir vakıf ya da enstitü çevresinde yapması gereken, yapabileceği araştırma, tasnif, tartışma, kaleme alma faaliyetini kurum olarak tek başına sürdüren bir yazar ve metin vardır karşımızda.³

Bir yandan makro tarih araştırmalarının çekiciliğini kaybetmesi, bir yandan akademinin daha sınırlı dönemler, alanlar ve olaylar tarihine eğilmeyi özendirilmesi ortaklaşa bir çalışma zemini oluşmasının önündeki engeller arasındadır mutlaka ama Türkiye’de solla ilgili araştırmaların aldığı, teşvik edici olmayan aksine engelleyici reaksiyonların da sol/sosyalist/komünist hareketin tarihine dair araştırmaları iyice kenara ittiği aşikârdır. Dolayısıyla *Türkiye’de Sol Akımlar*’a eşlik edecek, tartışma ve araştırmaları genişletecek bir çevre, gelenek, *école* sözkonusu olmadığı gibi farklı dönemler boyunca bu araştırma zincirini tesis edecek bir gayretin varlığından da söz edilemez. (İhtiyaten, böyle bir gayret olsaydı bile, sürdürülebilir olmasına müsaade edilir miydi, bilemiyoruz.) Dolayısıyla bu gayreti göstermek de bu sorumluluğu üstlenmek de Mete Tunçay’a kalmıştır. *Türkiye Sol Tarihine Notlar*, bu gayret ve sorumluluğun göstergelerinden yalnızca birisidir.

KEREM ÜNÜVAR

---

3 Bu noktada farklı örneklere de işaret etmek uygun olacaktır: *Türkiye Halk İştirakiyatı Fırkası (1920-1923)* (İletişim Yayınları, 2016); *Beynelmilel İşçiler İttihadı* (İletişim Yayınları, 2016). Her iki metin de Mete Tunçay ve Erden Akbulut’un ortak emeğiyle hazırlanmıştır. Yakında tekrar baskısı yayımlanacak olan *İstanbul Komünist Grubu’ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi’ne, 1919-1926: Almanya’daki Türk Spartakistleri’nden Mayıs 1926 TKP Viyana Konferansı’na* başlıklı eser de iki ismin ortak çalışmasıdır. Üç kitabın ilk baskılarının TÜSTAV tarafından sırasıyla 2007, 2009 ve 2012’de yapıldığını belirtelim. *Türkiye’de Sol Akımlar* ilk olarak 1967’de yayımlanmıştı; demek en erken ortak çalışma eserin yayımından ancak 40 yıl sonra gerçekleşebilmiştir.

Önsöz

Tamamına yakını 1984-2004 yılları arasında İletişim Yayınları tarafından çıkarılan aylık *Tarih ve Toplum* dergisinde yayımlanmış olan bu notları, son basımları yine İletişim tarafından gerçekleştirilen *Türkiye’de Sol Akımlar I: 1908-1925 ve II: 1925-1936*¹ ciltlerine işlemiştim. Arkadaşlarım buradaki notların kitap metnine girmiş bilgiden farklı çekicilikleri olduğunu, bunların ayrı düşünce dizilerini esinleyebileceklerini ileri sürdüler. Ben de, öyle bir işlevleri olacağı umuyla yayımlıyorum.

METE TUNÇAY
Büyükdere, 2017

---

1 *Türkiye’de Sol Akımlar*’a yapılan atıflarda 2009 (İletişim Yayınları) baskısı esas alınmıştır. Kitabın daha önceki baskısına gönderme yapılıyorsa, spesifik baskı tarihi ve o baskıya ait sayfa numarası korunmuştur.

Ali Namık'ın 1908'deki Bir Yazısı: "Türkiye'de Sosyalizm"

Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925 başlıklı kitabımın bir yerinde şu notu düşmüştüm (2009, s. 79):

Ali Namık, 1918'de İstanbul'da yayımlanan *Vérité, Justice, Bonté* adlı kitabında, yakında İzmir'de *Irgat* diye bir gazete çıkacağını söylemektedir. Bkz. A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihinine Katkı*, s. 11. Ali Namık'ın kitabının tarihi geç olmakla birlikte, *Irgat*'tan sol yayınların öncüsü diye bahsedildiğine bakılırsa, bu bölüm *İştirak*'ten de önce, Meşrutiyet'in hemen ertesinde yazılmış olsa gerektir. [Sayın Kerim Sadi bize yolladığı 16 Ağustos 1966 tarihli bir mektupta, bu tahminimizi doğrulamakta ve Ali Namık'ın önsözünde, kitabını teşkil eden yazıların daha önce İstanbul'da başka başka zamanlarda ve çeşitli dergilerde yayımlanmış olduğuna işaret ettiğini belirtmektedir.]

İşte bu Fransızca yazılardan birini, sıcağı sıcağına Türkçe bir gazetede iki bölüm halinde çıkmış olan çevirisini, değerli araştırmacı Doç. Dr. Şükrü Hanioglu, bir çalışması sırasında bulmuş. Bana fotokopisini gönderdi. Ben de kendisine teşekkür ederek çevrim yazısını yapıp sunuyorum. [Ali Namık Bey (1885-1953), rahmetli Kerim Sadi/Cerrahoğlu'ndan öğrendiğimize göre, II. Abdülha-

mid'in sadrazamlarından Küçük Said Paşa'nın oğluydu ve bir fil-dişi kule aydınıydı.]

Mete Tunçay

* * *

"Fedakâran-ı Millet Cemiyeti"nin o ay yeni çıkmaya başlayan organı *Hukuk-u Umumiye* gazetesi, 21 ve 26 Eylül 1908:

"Ali Namık Beyefendi'nin Dersaadet'teki Fransızca gazetelerde "Türkiye'de Sosyalizm" namı altında neşrettiği bir makalenin tercümesidir."

Sosyalizm, eski zamandan beri çok kereler tekrar edildiği vechile, bütün memalik-i mütemeddinede fevkalâde tevessü etmiştir. Her hükûmette grev grevi takıp eyliyor, her gün cemiyetler, yeni sendikalar teşkil, amelenin müddeayat ve metalibi daha mühlik, daha vasi bir tarz ve şekil ahz ve sosyalizm taraftarı olan ceraid istenilen zamanın, beklenen günlerin pek yakınladığını neşr ve işae eylemekte devam ediyorlar. Hükûmat kuşkulanmakta, tevehhuş etmekte, yavaş yavaş rahatsız olmakta bulunuyorlar. Daha eski zamanlar, eski tarz-ı idareler taraftarları sufuf-u müdafaa-larını sıklaştırıyorlar. Gerçi daha muhasebe-i kat'iyenin pek yakın ve hemen bugünlerde vukubulacağı çok da melhuz değilse de, herhalde müsadememin gayr-i kabil-i tevakki olacağı hissedilmektedir.

Her hükûmette, yirmi seneden beri vukubulmakta olan mücadelât-ı siyasiden bir şey, bir madde tezahür ediyor ki, o da sosyalizm efkârının her memlekette günden güne tevessü ve tezayüt etmekte, günden güne daha çok efrad kazanmakta bulunduğudır. Fransa'da Sosyalizm Fırkası, İtalya'da Sosyal-Demokratlar ve Amerika'da Fırka-i Ziraiyenin, bugün buldukları hükûmetlerin nazar-ı dikkat ve ehemmiyetlerini celp etmekte oldukları, bu partilerin öyle kolay kolay itfa olunamayacağı, zamanında hükûmatı çok uğraştıracağı bir emr-i müsellemdir.